

F E T - A
C A S T E
L L A R -
D E L - V
A L L È S

LA MEMÒRIA

#03 - ABRIL 2023

El tercer número del **Fet a Castellar** surt de les golfes del Centre d'Estudis Castellar - Arxiu d'Història, i acaba entre els arxivadors de l'Arxiu Municipal. Podríem dir, doncs, que aquests dos espais fan la funció d'hipocamp, preservant així la memòria de Castellar del Vallès.

El primer, entre altres objectes i documents, guarda un crani d'elefant, del qual desconeixem la procedència. Del que sí sabem prou és de la bona memòria dels elefants, i com que ningú es posa d'acord per dir com va arribar fins aquí, serà el mateix elefant qui ens expliqui un conte amb aquest fet del passat. De records, però, no només en trobarem dins els nostres caps, també en trobarem als nostres peus. Repararem calçats mentre recordem vivències. I amb l'ànim de continuar reparant, ens entrebancarem amb els panots de cada un dels camps de concentració, perquè hi ha fets que mai hauríem d'oblidar.

El present que ens identifica també ens ajuda a caminar per la història, gairebé igual que ho podria fer l'olor d'una magdalena sucada, un objecte fet d'un material qualsevol, i també algunes fotografies engroguides, que a poc a poc resten desenfocades talment com de vegades i a poc a poc es difumina la nostra memòria.

Esperem, doncs, que d'aquest número en guardeu un bon record!

”

El que hem après no
necessàriament servirà
sempre i per tant
cal desaprendre per
reconstruir de nou.

“

MEMÒRIA

Fa un temps el meu pare va començar a perdre la memòria. Com la majoria de persones que tenen una malaltia o es fan grans, la memòria que es perd és la més recent. No saber on són les ulleres o quin dia és es torna habitual. En canvi els records de la seva àvia, vinguda de Sant Llorenç Savall a Castellar, eren encara vius. Els gestos més ritualitzats, com la manera de rentar-se les mans, molt pròpia en algunes persones i apresada de ben petit, se segueixen fent igual. La memòria individual permet que les persones reconeguin el món i els altres i alhora ser reconeguts, ja que suposa que un organisme emmagatzema dades de la seva experiència, les guarda i les recupera, sumant-les a les anteriors. Quan la memòria desapareix, la persona que coneixíem canvia: desapareixen part de les converses, mirades, consells, hàbits i capacitats. La inescapable transformació de la persona seguirà, i anirà canviant fins a la fi.

Les persones estan lligades també a una memòria més gran. Tots els individus contribueixen de manera sistemàtica a la perpetuació, reproducció i fixació d'una memòria dita col·lectiva. Tota aquella informació, records i coneixement d'un grup social, d'una comunitat. Aquestes comunitats poden ser des d'unitats familiars fins a nacions, i s'involucren moltes disciplines, però de manera molt directa la història, ja que la història és aquell intent per reconstruir el passat humà. Les societats fan els individus, de la mateixa manera que els individus constitueixen i perpetuen les societats. Per lògica, doncs, reproduïen els seus discursos i fixen una memòria col·lectiva. Una memòria compartida. Aquesta memòria pot esdevenir discurs oficial i corrent majoritari de pensament, allò que els anglesos en van dir *mainstreaming*. Recentment els erudits van començar a utilitzar el terme *memòria històrica*, que evidentment s'hi posa en relació, confondre i ser-ne sinònim.

La memòria d'alguna manera és seguretat. És allò que permet fer sense haver de pensar. En l'imaginari humà quelcom que ve de temps immemorial i que ha passat de generació en generació. Però la memòria es vesteix de falsa permanència. Quan la reina d'Egipte Hatxepsut va governar sola i amb el poder real el país durant vint anys, va omplir el país d'estàtues i monuments que portaven el seu nom. Una dinastia més tard, el conservador Ramsès II, que no era de família reial, va fer martellejar i esborrar el nom de la reina, per en moltes ocasions posar-hi el seu. La memòria d'aquella fabulosa dona es va perdre fins a inicis del segle XX, quan un egiptòleg va topar amb un nom que no era a les llistes reials i que a més, era d'una dona. Quan es repassa la historiografia castellarenca sobre la família Tolrà des de finals del segle XIX, són abundants les referències a la figura de Josep Tolrà i Avellà, mort el 1882, quan havia certament creat una gran empresa. Però no hi ha gairebé cap referència directa a Emília Carles-Tolrà, la dona responsable de totes les obres públiques, privades i de mecenatge que la família va fer a Castellar i a altres punts de la geografia catalana. Com a molt apareixia la citació "vídua Tolrà". Fa poc temps que en la memòria col·lectiva ha començat a aparèixer i a ser reconeguda pel que va fer i suposar.

Fa unes setmanes una neboda estudiava l'edat mitjana per un examen a casa. Va demanar ajuda, el tema era la dona a l'edat mitjana. Els seus apunts, fets pel professor, i el text del llibre deien que les dones de la noblesa estaven tancades a casa, que només s'ocupaven de les feines domèstiques i que el seu objectiu era tenir fills. És totalment fals, i perpetuador d'un model que no fa altra cosa que reforçar el sistema patriarcal en què vivim. Les dones, durant una bona part de l'edat mitjana, no només eren propietàries, gestores, agents polítics, responsables de la diplomàcia i de l'espiritualitat i cultural, sinó que podien ocupar el lloc d'un home per anar a la guerra, i algunes van ser grans i hàbils legisladores. Fins i tot les historiadores britàniques avui parlen del concepte *reginalitat*, és a dir, les tasques que les dones en les famílies de poder, ja fossin tenidores del poder directe com a consort, tenien assignades.

Estem absolutament obligats a revisar allò que sabem i creiem de manera permanent. La nostra memòria no és fixada com lletres fetes de foc a la pedra com les taules de la llei. La memòria és una facultat plàstica i producte de l'aprenentatge diari i col·lectiu. Els humans tenim la capacitat d'aprendre de manera permanent al llarg de la nostra vida. Però, de la mateixa manera, el que hem après no necessàriament servirà sempre, i per tant cal desaprendre per reconstruir de nou.

Text /

Llorenç Genescà Ferrer
Historiador

Renovellar la passa

Text /

Silvia Melgarejo

Fotos /

Quim Pascual

En Joan Luque ja fa uns anys que, després d'anar i venir, va prosseguir el negoci que havia obert el seu pare seixanta anys enrere. No sabem del cert si l'ofici l'ha convertit en una persona tranquil·la i afable o si ja ho era d'abans. A cada reparació hi ha un univers de gestos i una feina artesanal, única, personalitzada i exclusiva. La seva feina consisteix a fer possible que el calçat atrotinat per l'ús o oblidat pel desús tinguin una segona vida. El seu art deixa una petjada invisible en els camins que recorrerem de nou o d'antic, això sí, amb la passa renovellada.

No fa pas tant, les sabates eren un bé preuat i en teníem un o dos parells, tres a tot estirar; les de cada dia per traginar durant tota la setmana, les de fer esport i les dels diumenges, que ens esmerçàvem a enllustrar fins que quedessin ben lluent i fer patxoca. Les escolliem i les conservàvem amb molta cura, i quan tenien gana, es foradaven, perdien un taló o es desgastava la sola, les dúiem al sabater perquè les arreglés.

Les sabates ens acompanyaven durant molt de temps i fins i tot esdevenien un identificador singular. Eren companyes de viatge i hi establíem lligams. Però encara més enllà, eren mostra de prestigi social i de poder adquisitiu, de tradició familiar o de trajectòria personal, i fins i tot, com les botes de muntanya, passaven de generació en generació pràcticament i simbòlica, acompanyades de les narracions sobre els cims conquerits duent-les. En deixar-les d'usar les manteníem, convertides en receptacles de les experiències diverses que, suportats per elles, havíem viscut, i també en testimonis de recorreguts.

El que és sabut, caminat, fet servir o vell, reporta la possibilitat d'una mirada enrere des del punt actual en el nostre itinerari vital. És comú trobar sabates velles o fetes servir desades en un racó de cada casa. Des dels peücs de bateig fins a les botes d'esquiar, passant per les cletes, les espartenyas de set vetes del ball de gitanes o les d'anar al tros; les avarques, les xancles o les sandàlies de l'estiu; els esclops o les espartenyas d'estar per casa; les vambes, les tennis, els peus de gat, les "merceditas", les botes de claus del futbol, els botins, les "catiusques" per als dies de pluja, les ballarines i les puntes de ballet ...

Sabates de les quals no ens hem sabut desprendre perquè hi retrobem la memòria de tots aquells aprenentatges vitals inscrita en el desgast i en el motlle que hi ha deixat el nostre propi cos; els reptes que d'una manera o altra ens hem anat trobant al llarg del temps fins a arribar aquí i ara. Tant és així que aquesta relació ha quedat fixada en la llengua. Hem viscut moments dolços i en els que ens sentíem feliços com un nen amb sabates noves, d'altres en els quals per la nostra inexperiència hem estat un sabatot, i molts en què hem hagut de posar-nos a les sabates de l'altre. En tots ells ens hem enfilat en un pedestal o altre des d'on enfrontar-los i definir-nos i, un cop passats, hem mantingut aquest pedestal com una fita en un mapa només reconeixible per nosaltres mateixos.

La simbologia del calçat ja es fa palesa a literatura de molt antic. En la mitologia grega, traslladada a la literatura, hom diu que d'Hermes, hom diu que

de les nimfes, Perseu va rebre unes sandàlies alades que li permeteren elevar-se en l'aire i tallar el cap de Medusa amb l'ajuda d'Atena, per dur-lo com a present a Polidectes, que li ho havia encarregat pensant que no tornaria d'una empresa tan arriscada, i que així li quedaria el camí lliure per prendre Dànae, la mare de l'heroi, a qui desitjava

Les sandàlies del mite adquireixen una doble dimensió divina i humana, perquè vinculen l'objecte quotidià humà a facultats divines. La humanitat hi camina i la divinitat hi pot volar afegint-hi unes ales. El caminar, doncs, és una facultat humana, i el calçat divers entès com a eina necessària per a reeixir en situacions difícils ha romàs al llarg dels segles, i ha perviscut en la nostra tradició popular; ja ens podem ben calçar!

Hom no pot estar segur del cert de les passes que ha fet al llarg de la seva vida fins a arribar on és en el temps i en l'espai però també en la dimensió interior. Els recorreguts diversos se sumen sense computar en altre lloc que el propi cos i la pròpia experiència, i en la forma que han adquirit de les sabates que ens acompanyen en la nostra quotidianitat.

Fora de mites i llegendes, però, aquestes eines tan bàsiques adquireixen un altre sentit i un altre valor per a cadascun de nosaltres. Actualment, si no anem pel món amb una sabata i una espartenya, tenim un repertori de peces adequades a cada situació, per a representar allò que necessitem eventualment o per dur a terme activitats diverses. Les classifiquem en armaris destinats a aquesta funció i les utilitzem segons el paper que volem fer. Caminar és dibuixar trajectes que esdevenen memòria vital.

En el fet d'anar i venir quotidià triem el més adequadament possible aquelles companyes que ens agombolaran la passa o, si més no, que no ens resultaran un impediment afegit al camí o que ens facilitaran com més millor el trajecte. Aquest calçat té una força simbòlica íntima que parla de la nostra història personal, conté la marca que el transitar continuat i divers va rosegant a les soles, i descriu la manera com l'anem estovant amb el propi cos, a poc a poc i anar fent.

Les nostres sabates són els testimonis dels recursos dels que hem disposat o que hem adquirit en moments determinats, parlen de la nostra voluntat de dur-nos a nosaltres mateixos allà on decidim que volem anar, més a prop o més lluny, fenyent la pell amb la pròpia pell. No és estrany, doncs, que després d'haver estat una segona pell, esdevinguin traces de memòria.

No fa pas tant, les sabates eren un bé preuat i en teníem un o dos parells, tres a tot estirar; les de cada dia per traginar durant tota la setmana, les de fer esport i les dels diumenges, que ens esmerçàvem a enllustrar fins que quedessin ben lluent i fer patxoca. Les escollíem i les conservàvem amb molta cura, i quan tenien gana, es foradaven, perdien un taló o es desgastava la sola, les dúiem al sabater perquè les arreglés.

guardiola de records

UN CONTE DE MIQUEL DESCLOT

Jo sóc un elefant. És a dir, jo era un elefant.
O, més ben dit, jo era una elefanta.

O, encara més ben dit, jo sóc el que queda d'una elefanta.
Perquè vet aquí que només sóc un cap d'elefant femella perdut en unes golfes. Un crani d'elefant. El lloc on es guardava la intel·ligència i la memòria d'elefant d'una elefanta.

Sóc tota ossos, sí, i ja se sap que els ossos tenim poca memòria. Però en el buit d'aquest crani hi va viure una memòria d'elefant, i quan el cervell es va fondre, bona part dels records es van voler quedar a descansar en aquesta capsa d'ossos, perquè devien trobar que encara s'hi estava bé, a resguard de la intempèrie. Sóc, doncs, una guardiola de records. Que els records valen més que tot l'or del món.

Vaig néixer en un gran bosc, la selva de Nilambur, a l'Índia, a la província de Kerala. Érem una bandada d'elefants molt ben avinguts. De petita, jo anava sempre darrere les mares de la colla fins que vaig créixer gairebé tant com elles. Vaig tenir una infantesa molt bonica, enmig d'aquella gran família que no tenia altra feina que menjar el que ens donava la selva i jugar a les raconades del riu. Jo em divertia molt ruixant d'aigua els companys amb la trompa. I m'agradava que ells em ruixessin a mi ben fort, que això em feia moltes pessigolles i em feia saltar i ballar. Les mares de la bandada ens vigilaven de prop i els pares ens protegien de lluny.

Vivíem prou tranquils, perquè a la selva no hi teníem entrebancs. Però ja de ben petits ens advertien que fora de la selva vivien uns animals que caminaven amb dues potes i que eren gairebé tan intel·ligents com nosaltres, però que feien servir la intel·ligència amb poc seny. Eren els humans. Aquests animals que no eren fills del bosc podien aparèixer de tant en tant per la nostra selva amb mala intenció, perquè volien atrapar-nos amb traïdoria i robar-nos els ullals o fer-nos treballar com a esclaus. Vet aquí, doncs, que les mares ens advertien que miréssim molt bé on posàvem els peus, perquè aquells estranys bípedes ens paraven trampes a terra per fer-nos-hi caure.

Mira que ho teníem ben après, eh? Així i tot, un mal dia de la meva joventut vaig badar com una beneïta i em vaig deixar enganyar. En una clariana del bosc vaig veure un paó desplegant la cua. No era pas la primera vegada que en veia un, però l'espectacle d'aquella cua de colors és tan bonic que m'hi vaig voler acostar una mica sense deixar de contemplar-lo. I així em vaig esguerrar la vida, perquè no em vaig adonar que el terra era sospitós i vaig trepitjar-ne un tros que els humans havien buidat i cobert amb un sostre de branques i fulles. Vaig caure, doncs, a la trampa, i em vaig trobar dins un clot tan fondo que ja no en podia sortir de cap manera. El paó devia fugir volant, perquè els paons també saben volar una mica, però jo no en sabia gens. Només podia esperar. I rumiar, i rumiar, i rumiar. Què em farien aquells humans? No em matarien per robar-me els ullals, perquè les femelles no tenim aquests ullals que els humans empaiten tan aferrissadament. Em farien treballar, potser? Era clar que sí, oi? Doncs allà mateix em vaig prometre que per res del món jo no treballaria per a ells.

Al cap de molta estona, van aparèixer una colla d'humans amb calçotets blancs, o tirant a blancs. Primer em van ruixar amb aigua i després, amb un complicat joc de cordes, em van treure del clot i se'm van endur de la selva. Em van ficar en un tancat i van començar a domesticar-me, que en deien ells. Volien que treballés traginant troncs d'un cantó a l'altre, els poca-soltes! Jo vaig fer veure que era beneïta i no els vaig obeir mai. Això em va costar car, perquè em van pegar de valent durant molt de temps, però jo no vaig afluixar. Fins que al final em van deixar per inútil i em van portar a la ciutat marinera de Kōchi per vendre'm a algun ximplet que em volgués fer treballar. Un cop al port, el noieta que em conduïa cantava les meves excel·lències als babaus que ens miraven.

—Mireu quina bèstia més maca! És jove, forçada i valenta. I, sobretot, molt treballadora! I us la deixo a molt bon preu. Una ganga!

Però el cas és que el gran mentider es va sortir amb la seva, perquè un altre humà de pell més pàl·lida hi va caure de quatre potes i em va comprar. Al cap de pocs dies, doncs, em va embarcar en un bergantí, un gran vaixell amb moltes veles, i vam emprendre un viatge que va durar massa dies.

Vam fer port, finalment, a Barcelona, una ciutat molt diferent dels pobles i les ciutats de Kerala. Vaig baixar del bergantí ben desorientada i mig marejada. Però encara no érem al final del trajecte. Des del port de Barcelona em van portar a pagès, al Vallès. Allà també van provar de fer-me treballar al camp, és clar, però jo no pensava canviar d'idea, de manera que vaig continuar fent-me la boja i donant a entendre que no treballaria ni a cops de tralla. Val a dir que aquell home de pell pàl·lida no em va maltractar tant com esperava. Veient que amb mi no se'n sortia, em va portar al riu Ripoll per ensenyar-me que, en aquell poble, tothom, homes i dones i fins i tot criatures, treballaven de valent sense piular: a can Barba, al molí d'en Busquets, a la Farga... Però a mi, des de dalt del pont, allò no em va impressionar gens. Més aviat em va fer pena veure tota aquella gent escarrassant-se hores i hores, a toc d'un bram que eixordava més que el bram dels elefants de la bandada. Ara encara ho tenia més clar, que jo no treballaria per a l'home de la pell clara ni per a ningú. Val a dir que aquell homenet es va enrabiar molt, però al final em va deixar per impossible i se'n va tornar a treballar amb les mules, que es veu que elles sí que tenien ànima d'esclau.

I així em vaig poder dedicar a badar sense noses, des del tancat on em van deixar viure, més o menys mal alimentada. Damunt de les cases del poble s'aixecava un turó bastant pelat, que en deien el Puig de la Creu. Però un tros més enllà torrejava una muntanya molt més interessant, perquè pel color i per les formes em recordava la meva bandada d'elefants a la selva de Nilambur. En deien la Mola. I era ben bé una mola enorme, una mola elefantina, una mola fantàstica! No em cansava de contemplar-la, a totes hores del dia —i de la nit, si hi havia lluna o celístia.

De fet, però, sí que me'n vaig cansar. M'enyorava dels meus companys de colla i de la meva selva, sempre canviant i sorprenent, i sobretot lliure. Al cap dels anys, doncs, em vaig començar a avorrir de viure sola i tancada. Em passava el dia ajaguda, fent veure que dormia. Així, dies i mesos i potser anys.

Fins que un dia vaig tancar els ulls i vaig decidir que ja no els tornaria a obrir. Després, ja no sé què va passar. No tinc cap altre record voltant-me per la calavera.

Recreació del poble de Castellar de principis de segle XX, treballada a partir d'una il·lustració generada per intel·ligència artificial.
/ Carles Martínez

ÒXID I MEMÒRIA: L'òxid de les eines amb les quals treballaven els avantpassats de la família (reixes, arades, serres, aixades, filferros, atuells de cuina...) s'ha transformat en pigment damunt de la tela i ha donat lloc a diferents expressions d'emocions i records. Un breu homenatge a un tipus de vida en regressió de la qual som hereus i que dona forma a la nostra memòria i identitat.
/ Àngel Manzano

ART I MEMÒRIA

Dels objectes en podem recuperar memòria. Aquesta és una confirmació que trobem en l'obra dels artistes plàstics castellarencs Àngel Manzano i Cesc Homet. Amb les seves peces itinerants ens conviden a reflexionar i a adonar-nos del poder de comprensió de la matèria més enllà de la seva pròpia funció única. Pensament artístic com a creador de conceptes de veritats.

DE COR: La recordança que conté la vella fusta reutilitzada és el compendi del temps anecdotari del bosc, de l'arbre i de l'ús humà relacionant-se en l'ecosistema, compartint l'hàbitat que s'inclou en la biodiversitat de tot un univers entès en la vida planetària dels éssers vivents i els elements dins del planeta blau.

La creació fantàstica de les elegants figures Namske i Laketània, sorgides de la sonoritat preservada en la bella fusta que, sent cor d'un antic piano, ara evoquen part de la història de la terra catalana.

/ Cesc Homet

Corpi

AUSCHWITZ-BIRKENAU, SETEMBRE DE 1995.

La visita al camp de concentració d'Auschwitz I podríem dir que no és altra cosa que un buit retronant. Silenci rere silenci, cada un dels espais crida entre imatges i textos el major dels genocidis de la història. Res queda que no sigui dit. **Foto /** Quim Pascual

←

Text /

Montse Gatell Pérez

Filòloga

UN LLOC DE MEMÒRIA PARTICULAR

La memòria ha estat un dels conceptes sobre els quals l'ésser humà ha reflexionat a bastament al llarg de la història. Quins són els seus mecanismes d'activació, com actua en la construcció del passat, quins recursos aporta a l'adquisició de coneixement o bé com es manté a partir de tècniques mnemotècniques han estat, i són encara, aspectes de què s'han ocupat múltiples disciplines. No en va fins i tot la mitologia clàssica elabora el personatge de Mnemòsine, la deessa mare de les nou muses, inspiradores dels artistes. Mnemòsine té una font consagrada a ella, a Lebadea, just al costat de la font de Lete, la font de l'oblit. Heus aquí una vinculació dicotòmica entre la memòria i l'oblit que prendran com a base els *Memory Studies*, els estudis de la memòria, que conformen un camp disciplinari que utilitza la memòria com a eina per a recordar el passat i que emergeix com una nova perspectiva de pensament a partir de la dècada de 1980. La filosofia, l'antropologia, la historiografia, la sociologia, la literatura i els estudis culturals centren la seva atenció en l'estudi sobre els dos processos de què es compon la memòria: el recordar i l'oblidar, i sobre la construcció i transmissió d'aquests dos conceptes en l'àmbit col·lectiu. És aleshores que es rescata els treballs que, a partir dels anys vint, va realitzar Maurice Halbwachs (Reims, 1877 - camp de concentració de Buchenwald, 1945)¹. Les seves obres, *Les cadres sociaux de la mémoire* i *La mémoire collective* es consideren estudis fonamentals a l'entorn dels quals s'aniran construint les teories sobre la reconstrucció del passat i el testimoniatge, el record i l'oblit. És Halbwachs qui parla per primera vegada de "memòria col·lectiva" i desenvolupa una teoria a l'entorn del concepte. La gran aportació del sociòleg francès és el plantejament que és des del present que es reconstrueix el passat, d'una banda, i, de l'altra, que el record individual està condicionat socialment. Per tant, segons Halbwachs, la memòria individual no consisteix en la recuperació de records viscuts en el passat per tal de reviure'ls, sinó en la reconstrucció del passat duta a terme en el context del present gràcies a uns marcs socials, els *cadres sociaux*, que ell determina com l'espai, el temps i el llenguatge. Halbwachs parla de "memòria col·lectiva" i no pas de "memòria històrica" ja que, segons el sociòleg francès, tota memòria és històrica i, d'altra banda, cal una comunitat per elaborar-la.

Són els estudis sobre la Xoà² que constitueixen la base sobre la qual s'han construït els estudis culturals

de la memòria a Europa. Els termes "víctima", "trauma" o "genocidi" són resignificats arran del canvi ètic que suposa l'experiència de l'Holocaust i de l'articulació del trauma històric que, per primera vegada, es fa des de la perspectiva i amb la veu de les víctimes. L'interès que desperta a Occident el fenomen de l'Holocaust deriva en el que s'ha anomenat "moda de la memòria" o "cultura de la memòria", termes segons els quals s'assumeix la importància i l'obligatorietat de "recordar". Aquest interès esclata a partir de 1980 i és liderat pels descendents de les víctimes de l'Holocaust, receptors també del trauma de l'infern nazi.

”

Els termes "víctima", "trauma" o "genocidi" són resignificats arran del canvi ètic que suposa l'experiència de l'Holocaust.

“

Ens interessa, aquí, l'enfocament que hi fa Pierre Nora (París 1931) des de la historiografia. A *Les lieux de mémoire* (1984), estableix que la memòria dels grups humans és el conjunt de records d'una experiència viscuda o bé mitificada i teoritzada sobre les representacions culturals que es relacionen amb el passat en el plànol col·lectiu. Nora estipula els *lieux de mémoire*, els llocs de memòria, com a objectes de reflexió i com a referents simbòlics d'un passat compartit. L'historiador atribueix als *lieux de mémoire* tres dimensions que són condició per a considerar un fet o objecte com a tal: una dimensió material, tant objectes com fets o rituals; una dimensió funcional, en tant que els *lieux* han d'acomplir una funció en la societat; i una dimensió simbòlica segons la qual el lloc ha d'adquirir un significat simbòlic. Tot i l'objecció que el plantejament de Nora serveix exclusivament per

al cas francès, el seu model d'anàlisi ha estat adoptat per altres països, i així han sorgit els *sites of memory* nord-americans, els *luoghi della memoria* italians, els llocs transnacionals de la memòria de l'Europa Central o la Xarxa d'Espais de Memòria de Catalunya, per exemple.

L'any 2009, es va inaugurar a la plaça del Mirador una escultura commemorativa "per a la recuperació de la memòria històrica", segons en va informar l'Actual. El gener de 2017, es va celebrar un altre acte de reconeixement coincidint amb el Dia Internacional de commemoració en memòria de les víctimes de l'Holocaust, consistent en la col·locació de cinc plaques *Stolpersteine*, una per a cadascun dels castellarencs víctimes del nazisme: Francesc Comellas Llinares, Enric Comellas Tàpias, Ramon Puigdelloses Sastre, Josep Rovira Prat i Francesc Valls Llinares. Aquestes plaques formen part d'un projecte que vincula la memòria amb l'art, obra de Gunter Demnig (Berlín, 1947). Les *Stolpersteine* són llambordes disperses per tot Europa que contenen els noms complets, dates de naixement i mort, lloc de detenció i camps als quals van anar a parar les persones de cada municipi on es col·loquen i tenen l'objectiu general de fer-nos adonar de la magnitud de la tragèdia a través dels noms concrets de les víctimes. D'aquí que el projecte es digui *Stolpersteine*, "pedres que fan ensopegar", això és, que ens fan aturar-nos i mirar. I pensar.

Podem considerar, si ho volem, que aquest és el nostre *lieu de mémoire* però, si seguim Nora, haurem d'analitzar si aquest espai, aquest lloc, apleix les tres condicions que proposa: si té una dimensió material (sí, hi ha una escultura i hi ha les *Stolpersteine*); si té una dimensió funcional (quina funció compleix el nostre lloc de memòria, a Castellar?) i una dimensió simbòlica (és, efectivament, un lloc simbòlic, emblemàtic?). Aquell dia plujós de gener de 2017, a l'entorn de 100 persones van assistir a l'acte de col·locació de les llambordes. A banda de Gunter Demnig, els familiars de les víctimes, les autoritats municipals i representants del Memorial Democràtic, 30 assistents eren alumnes de 4t d'ESO de l'escola El Casal. Des d'aleshores, cada any, cap al novembre, els meus alumnes de 4t i jo fem una classe asseguts al voltant de l'escultura de la memòria i parlem de la manera com les històries particulars conformen la història gran. I retem homenatge a les víctimes. I potser dotem de sentit el nostre particular *lieu de mémoire*.

¹ Halbwachs mor a Buchenwald i protagonitza, així, l'Holocaust, el fenomen fundacional dels estudis sobre la memòria als quals havia dedicat bona part de la seva atenció acadèmica. Una història que mereix una atenció especial. Potser en una altra ocasió.

² Utilitzem indistintament Xoà i Holocaust. Aquest darrer terme, perquè és el més àmpliament reconegut; el primer, per seguir les indicacions de la comunitat jueva, que rebutja el terme Holocaust per la connotació de sacrifici en honor a Déu i la seva negativa a sentir-se part d'una ofrena ritual.

Text /

Elisenda Alamany Gutiérrez
Filòloga i política

Retornar a la infància

Quan vaig ser mare em van dir que tornaria a ser petita. Al principi no ho vaig entendre. Després vaig recordar que un dia tornant a casa dels pares, em va venir una flaire de dins que em va retornar a la taula de la cuina quan tenia dotze anys. Hi ha petites coses que ens retornen a un moment o un altre de la nostra història: una olor, una cançó o... una filla. Som allò que recordem, però també allò que creiem que recordem i que hem anat manipulant al llarg dels anys: així és la memòria.

Mirant el mar, amb ella als braços, recordo que els pares no van trigar gaire a sucar-me a l'aigua. Aquesta vegada sé que no m'ho invento perquè n'he vist fotos. M'ha fet pensar que dels pares recordem, especialment, aquells moments quan compartien amb nosaltres el que els agradava. Anar a la platja, comprar canelons els diumenges, les sobretauls amb amics, el cafè de bon matí, quan llegien... I nosaltres observant i, de vegades, participant d'aquests moments. És tot això el que defineix qui eren els pares: què feien quan no miràvem, com comptaven amb nosaltres encara que fóssim només personetes. Més que tot allò que poguessin dir quan s'adreçaven a nosaltres o quan ens preparaven alguna cosa feta expressament per a infants.

A mi m'avorreix profundament jugar amb nadons a coses de nadons, però penso que compartir el que m'agrada amb la meva filla, sí que ho sabré fer. Ella, suposo, que ho recordarà així, o com la seva memòria li ho permeti.

L'OLOR DE LA MAGDALENA

I de cop i volta el record m'ha aparegut. Aquest gust era el del bocinet de magdalena que el diumenge de matí a Combray (perquè tal dia com aquell no sortia abans de l'hora d'anar a missa), quan anava a dir-li bon dia a la seva habitació, la tia Léonie m'oferia després d'haver-lo sucats en la seva infusió de te o de til·la. La vista de la magdalena no m'havia recordat res abans d'haver-la tastada; potser perquè, havent-ne vist sovint després, sense menjar-ne, sobre els taulells dels pastissers, la seva imatge havia abandonat aquests dies de Combray per lligar-se amb altres de més recents; potser perquè, d'aquests records abandonats tant de temps defora de la memòria, no em sobrevivia res, tot s'havia disgregat; les formes -i també aquella de la copinyeta de pastisseria, tan grassament sensual sota els seus plecs severos i devots- s'havien abolides, o endormissades, havien perdut la força d'expansió que els hauria permès d'assolir la consciència. Però quan, d'un vell passat, no en sobreviu res, després de la mort dels éssers, després de la destrucció de les coses, soles, més fràgils, però més vivaces, més immaterials, més persistents, més fidels, l'olor i el sabor queden encara molt de temps, com ànimes, que han de recordar, esperar, expectar, sobre la ruïna de tota la resta, portar sense desmai, amb la seva goteta quasi impalpable, l'edifici immens del record.

I així que vaig haver reconegut el gust del bocí de magdalena sucada en la til·la que em donava la meua tia (encara que no sabés encara i hagués de remetre a molt més tard descobrir per què aquest record em feia tan feliç), tot d'una la vella casa grisa sobre el carrer, on era la meua habitació, va venir com un decorat de teatre a enganxar-se al petit pavelló que donava al jardí i que havien construït pels meus pares a la part de darrere (aquest llenç truncat que només havia vist fins en aquell moment); i, amb la casa, la vila, des del matí fins al vespre i a tota hora, la plaça on m'enviaven abans de dinar, els carrers on anava a fer encàrrecs, els camins que prenia si feia bon temps. I com en aquell joc amb què es diverteixen els japonesos de mullar dins un bol de porcellana ple d'aigua bocinets de paper fins aleshores indistints que, tot just s'hi han ficat, s'estiren, prenen contorns, s'acolorixen, es diferencien, tornen flors, cases, personatges consistents i coneguts, igualment ara totes les flors del nostre jardí i les del parc del senyor Swann, i els nenúfars de la Vivonne, i la bona gent del poble i les seves casetes i l'església i tot Combray i els seus encontorns, tot això que pren forma i solidesa, va sortir, vila i jardins, de la meua tassa de te.

***Marcel Proust, A la recerca del temps perdut: Pel cantó de Swann. Traducció de Jaume Vidal Alcover.**

FORN VIÑAS

Si voleu sentir l'autèntica bona olor que encara fan les magdalenes, passant per davant del Forn Viñas els dimarts en començareu a sentir la flaire.

Foto / Quim Pascual

← La Carmen Moreno es mostra desorientada mentre és fotografiada. Parla, i al cap d'una estona torna a relatar allò que fa una estona ens ha explicat. En cap moment, però, s'oblida de fer un somriure dolç i mostrar-se amable, i això ho fa, tot plegat, més 'fàcil'. **Foto /** Quim Pascual

Text /

Família Pelayo - Moreno

Carta a la mare

Dona forta, valenta, treballadora, constant, lluitadora, perseverant, amb coratge i molta voluntat, són alguns dels qualificatius que t'han definit com a persona.

Valors que ens vas transmetre a tots i cada un de nosaltres, els teus sis fills; per sort encara ens reconeixes, tot i que un gran embolic dins del cap no et deixa definir de forma clara si el nom correspon a la filla o fill que tens al costat.

Aquesta mirada perduda, que no sabem definir, quan busques entre els records o mires per poder veure el que no acabes d'identificar, buscant amb les mans el que els ulls no et deixen veure.

Aquest somriure de felicitat innocent, sense preocupacions, sense consciència del que està passant al teu entorn, cosa inexplicable tractant-se de tu. Tenies una sensibilitat especial per percebre sensacions o intuir coses que els altres no teníem la capacitat de fer. Ara no veus, no sents o, millor dit, potser no entens el que et diem i, per tant, a vegades, ho has d'imaginar amb els recursos dels quals disposes en aquests moments.

D'aquesta malaltia (Demència amb còssos de Lewy) traïdora, cruel i incomprendible veiem una petita espurna que ens dona una miqueta de pau, després de totes aquestes pèrdues que a poc a poc hem hagut d'anar acceptant i interioritzant de la teva essència com persona, mare i esposa. Aquesta espurna que ens permet veure com amb aquesta nena que tots portem en el nostre interior, ara i per primer cop a la teva vida, us heu agafat de la mà, amb aquesta innocència amb què somrius omplint aquests ulls buits d'imatges d'una felicitat poc reconeguda en tu.

És traïdora, aquesta demència, perquè no et permet guardar en el cor, els ulls i la memòria els moments dolços, feliços, entranyables que vius en aquests moments, perquè has perdut la immediatesa, però sí que retornen de forma persistent els desagradables, dolorosos, que vas viure en el teu passat, per més remots que siguin.

Què hauria passat si el pare no hagués tingut aquell desafortunat accident en què es va desencadenar i va accelerar en el teu cervell aquesta irregularitat neurològica que durant aquests vuit anys ha anat evolucionant silenciosa, però present, lenta, ferma, amb un deteriorament cognitiu que de forma progressiva ha anat obrint-se camí.

I parlant del papa... sempre al teu costat, intentant acompanyar-te el millor que pot i sap en aquest camí que és insegur per a tu. Ell ara és el teu guia, les teves mans, la teva veu i, molt sovint, el teu àlbum de records. Quan no recordes alguna cosa sempre ens dius "pregúntale a tu padre" i ell és allà, per arribar on tu no arribes...

Ja no ho sabrem mai, el que sí que sabem és que cada instant que compartim amb tu és un regal que la vida ens dona. Gaudir de la teva companyia, encara que les nostres converses no puguin ser llargues ni de gaire contingut, perquè la teva ment no pot guardar ni una senzilla paraula. Encara que hàgim de repetir la mateixa resposta a la teva pregunta un centenar de vegades, que la falta de pluja sigui una preocupació incipient per a tu, que els coloms siguin animals tendres als teus ulls. Que de vegades perdis la noció del temps, que et desorientis i no sàpigues on ets o qui som...

Hem de dir amb un gran orgull que tenim i hem tingut la millor mare del món, que va lluitar contra les injustícies, i que ara ella n'està sofrint una, però que per sort no és del tot conscient que la pateix...

I, com diuen, potser arribarà un dia en què no ens reconeixeràs, però nosaltres SEMPRE, SEMPRE, SEMPRE sabrem qui ets.

T'estimem, MAMA.

ABSENCIES.

L'acte fotogràfic té més a veure amb l'absència que amb la presència. El gest de prémer el botó per enregistrar la imatge és just el mateix botó que activa el rellotge, que també en porcions de segon inicia un temps enrere. Una fotografia és el saber d'una existència passatgera. El record és allò viscut, la memòria és allò que ens queda. **Foto /** Quim Pascual

ELS ARXIUS, ELS DIPOSITARIS DE LA MEMÒRIA

Fins fa uns anys els arxius i els arxiviers havien estat totalment oblidats i ignorats. Ningú els donava importància ni els donava cap tipus de valor històric, i l'arxiver era aquella persona que feia la feina que ningú volia fer; anar a treballar a l'arxiu era considerat, gairebé, un càstig. Això feia que moltes vegades els arxius es trobessin en indrets inadequats: golfes, soterranis... i que la documentació que s'hi conservava s'anés degradant i malmetent; per consegüent, amb la seva pèrdua, deixava un buit en la crònica de la nostra existència.

Sortosament, avui la situació envers els arxius és totalment contrària i tant les administracions com la ciutadania els donen el valor que realment tenen. Amb el temps i l'esforç de la societat, i també dels col·lectius de professionals de l'arxivística, els arxius i els arxiviers avui són útils i respectats.

Des que es va descobrir l'escriptura els documents han anat acompanyant les nostres vides i han donat testimoni; tots nosaltres tenim tot tipus de documents i, amb ells, formen un arxiu. Aquests documents, siguin públics o privats, ens aporten informació de la nostra història personal i col·lectiva, i reflecteixen la nostra existència

i l'esdevenir de la societat. Així doncs, els arxius recuperen, conserven i posen a disposició la memòria comuna per tal de garantir, de forma permanent, la conservació, la integritat i l'autenticitat dels documents d'arxiu, i facilitar-ne la preservació, l'accés, la racionalització i la consulta. Tanmateix, els arxius protegeixen els drets dels ciutadans a l'accés a tota la informació i al coneixement.

Tots hem de ser conscients de la importància dels arxius, ja que són la base dels drets de la ciutadania i de la seva identitat. Cada un de nosaltres, cada família, crea al llarg de la seva vida un arxiu, encara que no en siguem plenament conscients ni li donem la vàlua que amb el temps pot arribar a tenir: aquella fotografia en blanc i negre, un document sonor, una gravació, un programa de festa major, una carta, una postal, un document dels avis... poden aportar informació sobre la nostra història i del nostre entorn.

Així doncs, tots formem part de l'arxiu i entre tots l'hem de fer créixer i sentir-lo com a quelcom nostre que explica la nostra història i la nostra idiosincràsia. Entre tots, fem de l'arxiu la memòria de Castellar! ▢

Text /

Sílvia Sáiz

Foto /

Quim Pascual

Concepte/edició/imatge_Carles Martínez Calveras, Quim Pascual
Han col·laborat en ordre d'aparició_Llorenç Genescà, Sílvia Melgarejo, Joan Luque, Miquel Desclot, Àngel Manzano, Cesc Homet, Elisenda Alamany, Guillem Benet, Forn Viñas, Montse Gatell, Carmen Moreno, Família Pelayo-Moreno, Centre d'Estudis Castellar - Arxiu d'Història, Sílvia Sáiz. **Correcció de català**: Natàlia Cerezo

